

İlyas TEKİN
Eğitimci/Yazar (E. Milli Eğt. Md)

PEYGAMBERİN DİNDEKİ YERİ -V- (Sünnet ve Hadisi Şerifler)

GİRİŞ: Mekke-i Mükerre ve Medine-i Münevver'e yi içine alan bölgede Vehhâbilik mezhebi temeli üzerine S.Arabistan krallığını kurduran İngilizler, Hindistan'ı işgal ettikleri (1858-1947) süre içinde de: "peygamber ve sünneti devre dışı bırakma" "Kur'anıyyûn" adıyla sözde "Kur'an Müslümanlığı" akımını, uzun erimli ve derinlikli bir proje olarak kurdurdular. Uzantıları var. İlk etapta sünnet ve hadisi şerifleri şüpheli gösterip Peygamberimizi ve sünneti/hadisi şerifleri devre dışı bırakmaya çalışıyorlar. Tarih gösteriyor ki haçlı zihniyeti böyledir; bir yere girdiler mi orayı maddî-manevî ifsat etmeden bırakmazlar! Örnekleri pek çoktur. Bu sebeple hadisi şeriflerin bazılarını, birçoğunu, hatta hepsini şüpheli gösterip inkâr edenler var!

Daha önce de belirttiğimiz gibi dinde birinci ana kaynak Kur'an-ı Kerim, ikincisi de sünnet ve hadisi şeriflerdir. Âyeti kerimelerin bazıları bazıını tefsir ettiği gibi, hadisi şerifler de hem birbirlerini ve hem de Kur'an-ı Kerim'i tefsir eder. Onu en iyi tefsir eden sevgili peygamberimizdir.

İmam Şafî'nin ifade ettiği gibi: "Müctehidlerin içtihatları sünnetin şerhi, sünnet de Kur'an-ı Kerim'in şerhidir."¹ İbni Cübeyr: "Ben bir hadisi şerife ulaştığım zaman, mutlaka onun mısdağını (doğruluğunu tasdik eden karşılığını) kitabullahda bulurum." diyor.² Çok doğru, sünnet ve hadisi şerife mesnet teşkil eden bir delil mutlaka kitapta vardır. Ama bunu bilen bilir, anlayan anlar. Anlamayan da peşin hükümlerle inkâr eder! Onun için onu postacı gibi görüp devre dışı bırakmak doğru değildir; bu davranış çok acı sosyolojik sonuçlara neden olur, oluyor da. Özellikle gençlerin deizme kaymasına sebep oluyor. Maalesef gidişat iyi değil!

Peygambersiz ve sünnetsiz bir din olmaz, olsaydı yüce yaratan peygamber göndermezdi. Sünnet ve hadisi şerifler çok önemlidir.

Elbette ki peygamberimizin söylemediği bir sözü ona isnat etmek, hadis uydurmak (mevzû hadis!) çok tehlikelidir ve herkesin buna dikkat etmesi gerekir. En başta peygamberimizin: "Kim bilerek bana yalan (söz) isnat ederse cehennemdeki yerini hazırlasın."³ hadisi şerifi, yalan yere hadis uydurmanın ne kadar tehlikeli olduğunu anlatmaya yeter! Ki bu hadisi şerif, aşere-i mübeşşerenin naklinde ittifak ettiği mütevatir (aşağıda gelecek) hadistir ve 60'dan fazla sahabe tarafından rivayet edilmiştir;⁴ asla en ufak bir şüphe yoktur. Bu konuda Buhârî ve Müslim'de nakledilen başka hadisi şerifler de vardır.⁵ Esasında hadisi şeriflerin tamamı, muhaddisler tarafından tek tek incelenmiş, ayıklanmış ve dereceleri belirlenmiştir. Temel kaynaklarda bunların hepsi vardır.

Tüm dünyada sahih kabul edilen **Kütüb-i Sitte** (Sahih altı kitap) ve bunlara ilave edilen 3 kitap ile "**Kütüb-i Tis'a**" (sahih dokuz kitap) da sahih olanlar toplanmıştır. Bunların dışında da var. (Gelecek sayıda izah edeceğiz.)

Mevzû hadisleri reddederken, sahih hadisleri reddetmek doğru olmaz! Genelde bu hataya düşenler vardır. Hele bu hadisi mütevatir ise tehlikeli sonuçlar doğurabilir (aşağıda gelecek). Çok yönlü geniş ve hassas bir konuyu özetlemek zor! Merhum Ahmed Naim, cumhuriyetin ilk yıllarında tercüme ettiği **Buhârî Muhtasarı Tecrîdi Sarîh** mukaddimesinde sünnet ve hadisi şerifle ilgili tam 498 sayfa yazmış.

I-Sünnet ve Hadisi Şerif:

a) Birkaç âyeti kerime:

Diyorlar ki, "**Kur'an'a sarılalım, Kur'an bize yeter!**" Elbette Kur'an-ı Kerim'e sarılalım. Buna hiç kimse itiraz edemez. Ancak Kur'an-ı Kerim, bize peygamberimize itaat etmeyi ve ona (onun sünnetine ve hadisi şeriflere) uymayı emrediyor. İşte âyeti kerimeler:

1-"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi yasakladıysa da ondan kaçınım."⁶

2- “(Resûlüm,) De ki: Allah’ı seviyorsanız, bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”⁷

3- “De ki: Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse, bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.”⁸

4- “Ey iman edenler, Allah’a itaat edin. Peygambere itaat edin...”⁹

5- “Kim Resûl’e itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur.”¹⁰

6- “De ki: Allah’a itaat edin. Peygambere itaat edin.”¹¹

7- “Elbette sen, onları sırat-ı müstakim’e dosdoğru yola çağırıyorsun.”¹² Bu âyeti kerimeler, sünnet ve hadisi şeriflerin önemini anlatmaya yeter. Çünkü onun getirdiği sünnetten başka bir şey olmadığı gibi; ona itaat ve uymak da, sünnete uymaktan başka bir şey değildir. Sünnete muhalefet edenlerin durumuyla ilgili âyeti kerimeleri¹³ daha önce açıklamıştık.¹⁴ Yine âyeti kerimede “peygamberimizin Müslümanlar için en güzel örnek”¹⁵ olarak gösterilmesinden maksat da onun sünnetidir. O halde **sünnet nedir?**

Sünnet; kelime olarak yol demektir. Kur’an-ı Kerim’de bu kelime, âdet, kâinatın düzeninde geçerli olan tabii kanunlar, gidilen yol manalarında kullanılır. “Sünnetullah” tabiri, “Allah Teâlâ’nın koyduğu kurallar” demektir.¹⁶

Fıkıh Usûlü âlimlerinin tarifi şöyledir: **Sünnet: “Allah Resulü’nün söz, fiil ve takrirlerinden ibarettir.”** Yani: “Sevgili peygamberimizin, PEYGAMBERLİĞİNİN BAŞLANGICINDAN VEFATINA KADAR (burası çok önemli, 23 sene), Kur’an-ı Kerim dışında söylemiş olduğu her söz, yaptığı her fiil, ashabının yaptığını görüp de reddetmediği davranışlar (tasvip ettiği, takriri sünnet) ve onun yaratılışı veya huyu ile ilgili her türlü bilgi”ye sünnet denir.¹⁷

b) İki Hadisi Şerif:

Sevgili peygamberimizin şu iki hadisi şerifi bu konuyu ne kadar güzel açıklıyor:

1-“Sözlerin en güzeli Allah’ın kitabı, yolların en doğrusu Muhammed’in yoludur. İşlerin en zararlısı da uydurulanlardır.”¹⁸

2- “Size iki şey bırakıyorum: Onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu sapıtmazsınız. Bunlar, Allah’ın kitabı ve Resûlünün sünnetidir.”¹⁹

“Âlemlere rahmet”, “hidayet rehberi”, “son peygamber”, “en mükemmel hayat modeli” ve “büyük bir ahlak üzere” gönderilen sevgili peygamberimizin yaşayışı ve açıklamaları, elbette ki uyulması gereken vazgeçilmez esaslardır. Zaten kendisi de vahiy ile müeyyed (teyit edilmiş), vahyin kontrolü altında, hatadan korunmuştur.²⁰ Sünnet ve hadisi şeriflerin ne kadar ince elenip sık dokunarak ezberlenip yazıldığı tarihi bir gerçektir. Hadisi şeriflerin yapısı **sened** ve **metin**, **râvî**, **mervî**, **sıhhat** ve **hüküm** yönünden en ince detayına kadar incelenmiştir. Çünkü dinde ikinci delil, asla yanlış olmaması lazımdır. Çok büyük bir sorumluluk ve hassasiyet gerektirir. Bu bakımdan hadisi şeriflerin değişik yönlerden 60 kadar çeşidi vardır.

Sünnet, hadisi şeriften daha umumidir. **Her hadis sünnet’tir. Fakat her sünnet hadis değildir.**²¹ Yani aslında sünnetin içinde hadisi şerif de vardır. Başlangıçta peygamberimizin sözlerine hadisi şerif, fiil ve uygulamalarına sünnet denirdi. Bugün de öyle anlaşılabilir. Fakat bu durum, hadisi şerifi sünnetten ayrı düşünmeyi gerektirmez. Peygamberimize nispet edilen her şeyin yazılı metni manasında hadisi şerif, günümüzde sünnet yerine de kullanılmaktadır. Artık hadisi şerif deyince sünnet, sünnet deyince de hadisi şerif anlaşılmaktadır.²²

c) Sahabe, Tâbiîn ve Etbau’t-tâbiîn:

Sünnet ve hadisi şerifleri ezberleyen, yazan ve sonra da nakleden **ashabı kiram**, **tâbiîn** ve **etbâu’t-tâbiîn** kavramlarını da bilmek lazım. **Ashab**, **sâhib** kelimesinin çoğuludur. Sevgili peygamberimiz Hz. **Muhammed** (sav)’in sohbetiyle şereflenen Müslümanlar demektir.²³

Müslüman olarak peygamberimizi gören ve o iman üzere vefat eden kişiye “sahâbe”, “sahâbî” denir.²⁴ **Herhangi bir sahâbe ile görüşen Müslümanlara “Tâbiîn”;** onları gören Müslümanlara da “**etbâu’t-tâbiîn**” denir.²⁵

Şüphesiz hadisi şeriflerin ve sünnetin bizlere intikal etmesinde bu üç nesil grubun çok büyük emeği ve payı vardır.²⁶ Bu inkâr edilemez. Çünkü hadisi şerifler, peygamberimizi dinleyen sahabelerden başlayarak onu rivayet edenlerin adlarının yazılı olduğu senet ile peygamberimizin söz, fiil ve takrirlerinin yazıldığı metinden meydana gelir.²⁷

Sahabeler arasında hadis ve sünnetin değeri çabuk anlaşılmıştır.

Ashabı kiram, peygamberimizden duydukları herhangi bir sözü veya görmüş oldukları herhangi bir fiili, kendi aralarında devamlı müzakereler eder ve günlük hayatlarını bu söz ve fiillerin ifade ettiği manaya intibak ettirmeye çalışırlardı. Onların sünnet ve hadisi şeriflere gösterdikleri bu yakın ilgi, zengin bir külliyyatın süratle gelişmesine sebep oldu.²⁸ Hadisi şerif rivayet eden sahabelerin hayatları çeşitli açılardan (isim, künye, lâkap, memleket, dürüstlük, ahlak vs.) incelenerek çok sayıda eser meydana getirildi. Bunların en önemlileri şunlardır:

1- **İbni Abdilberr el-Kurtubî, el-İstîâb fî Ma'ritefi'l-ashâb**, (3500 kadar biyografi)

2- **İbnu'l-Esîr el-Cezerî, Üsdu'l-Gâbe fî ma'rieti's-sahâbe**, (8000 kadar biyografi)

3- **İbni Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe**. (12279 biyografi)²⁹

II- Sünnetin iki çeşidi:

Burada sünnetin iki çeşidinden de kısaca bahsetmekte fayda vardır.

1.Sünnetü'l-Hüdâ: Mükemmili din; dinin tamamlayıcısı ve dinin mükemmelliği içinde bir unsur olarak yer alan, ibadet olarak yapılan ve terk edilmesi uygun görülmeyen sünnetlerdir. Bunları terk etmek mekruhtur. Terk edenler zemme ve ta'zire (cezaya) müstahak olurlar. Cemaate devam etmek, ezan okumak, kamet getirmek ve diğer sünnetler gibi.

2. Sünnetü'z-Zevâid: Dinin şeâirinden (işaret, usul, alamet, sembol ve kaideler) ve mükemmilâtından (tamamlayıcısı) olmayan, peygamberimizin şahsına mahsus olan ve âdet olarak yaptığı davranışlardır. Oturup kalkması, yiyip içmesi, yürümesi, yatması, uyuması, kısaca sîretiyle ilgili davranışlar. Uyanlar, güzel davranış sergilemiş olurlar; ancak uymayanlar için, kerahet veya ceza söz konusu değildir.³⁰

III- Hadis İlmî:

Tefsir ilmi gibi hadis ilmi de iki ana bölüme ayrılır:

A-Rivâyetü'l-hadis ilmi. Peygamberimizin sözü, fiili, takriri, halleri ve bunların rivayet ve zapt edilişi ile ilgili bir bilim dalıdır. Hadisi şerif metinlerini ihtiva eden kitaplar, bu dala ait kaynaklardır. Bu ilim dalı, "**hadisi şerif naklinde hatadan uzak kalma**" temeli üzerinde yapılan çalışmaları yansıtır.³¹

B- Dirâyetü'l-hadis ilmi. Hadis İstılahları ilmi diye de anılır. **Hadisi şeriflerin yapısını meydana getiren senet ve metni anlamaya imkân veren bir takım kaideler ilmidir.** Bu kaideler yardımıyla bir hadisi kabul veya reddetmek mümkün olur. Hadis usûlü ile ilgili eserler bu ilmin kaynaklarıdır.³²

a) **Hadis ilminin hedefi:** Peygamberimizin hadisi şeriflerini başka sözlerle karıştırılmaktan, değiştirilmekten, bozulmaktan ve iftiraya uğramaktan, ilmî yollarla korumaktır. Peygamberimize isnat edilen sözün, gerçekten ona ait olup olmadığı bu ilmin kurallarıyla anlaşılır.

b) **Hadis ilminin gayesi:** Rivâyetlerin sahih ve doğru olanlarını, sahih ve doğru olmayanlardan ayırmaktır. Yani peygamberimizin söylemediği bir sözü ona söyletmek, yapmadığı bir işi ona yaptırmamak; sünneti aslî berraklığı içinde korumaktır.³¹ Bu husus, yazımızın en önemli noktasını teşkil etmektedir.

Her iki dalıyla birlikte hadis ilminin gelişmesi, "**Hz. Peygamber'e yalan isnat etmeme dikkati**"; "**tebliğ**" ve "**tebyin**" görevinin yerine getirilmesi sayesinde gerçekleşti. Bu konuda ilk ve en değerli gayret, ashabı kirama aittir. Onlar ki, yüce yaratanın Kur'an-ı Kerim'de "**Allah'ın kendilerinden razı olduğu ve onların da O'ndan razı olduğunu**" bildirdiği³⁴ ve sevgili peygamberimizin de "**en hayırlı nesil**"³⁵ olarak takdir ve takdim buyurduğu çok kıymetli insanlardır. Bunlar, **Rivâyetü'l-hadis** ilminin kurucuları oldukları gibi, **dirâyetü'l-hadis** ilminin de temellerini atanlardır.³⁶

c) Hadisi Şerifin Yapısı:

1. **Sened.** Biri diğerinden almak ve nakletmek şartıyla hadisi şerifi rivayet eden kişilerin - Resulullah'a kadar- sıralandığı kısımdır. Bu kısım, o hadisi şerifleri nakleden "**râvî**"lerin isimleri ve bize kimler aracılığı ile ulaştığını gösteren belgedir.³⁷

2. **Metin.** Hadisi şerifin asıl kısmıdır.

d) **Rivayet- râvî:** Rivayet, kelime olarak taşımak, sulamak, iletmek demektir; hadis ilminde "şüphe" demek değildir. Terim olarak, "**hadisin tahammül ve edası, eda sığılarından herhangi biri ile kaynağına isnadı**" demektir. Bir öğrenim ve öğretim faaliyetidir.³⁸ Nakleden, taşıyan, ileten anlamındaki râvî ise, terim olarak "**hadisi şerifi öğrenip eda terimlerinden biriyle kendisinden sonrakilere nakleden hadisçi**"ye denir.³⁹

e) **Hadisi şerif öğrenim ve öğretim yolları:** Peygamberimizin en çok önem verdiği konuların başında eğitim-öğretim gelir. Çocukluğundan itibaren herkese örnek olmuş ve peygamberliği süresince ashabını en iyi şekilde eğiterek yetiştirmiştir. Bu husus, hem Kur'an-ı Kerim'de ve hem de hadisi şeriflerde özellikle belirtilmiştir. İyi bir hocadan eğitim almanın ne kadar önemli olduğunu tasavvur buyurunuz. Hele bu hoca peygamberimiz olursa...

Hadis usûlcüleri, başlangıcından itibaren bu eğitim yollarını sekiz olarak belirlemiştir. Öncelik ve değer sıralamasında ittifak vardır. 1. **Sema'**, öğrencinin bizzat hocadan duyarak bu rivayeti alması. 2. **Kıraat**, ezberinden veya elin-deki kitaptan okuması. 3. **İcâzet**, hocanın talebeye rivayete veya istinsaha izin vermesi. 4. **Münâvele**, kitap ya da yazılı bir metni talebeye elden vermesi. 5. **Kitâbet-Mükâtebe**, yazma-yazdırma-yazışma, 6. **İ'lâm**, "benim rivayetim işte budur" diye açıklaması, 7. **Vasiyet**, Ölmek üzere iken veya yolculuğa çıkarken kitabını vasiyet etmesi. 8. **Vicâde**, kitap veya risale bulma.⁴⁰

f) **Râvîde aranan iki temel şart:**

Rivayetin makbul olması için râvîde iki temel vasıf aranır:

1. **Adalet.** Râvîyi takvaya ve güzel ahlaka yönelten ve insanlık değerlerine yakışmayan hatalardan uzak tutan bir niteliktir. Adalet vasfında şu unsurlar bulunur: **Müslüman ve buluş çağında olmak, akıllı olmak** (temyiz yeteneğinden yoksun sabi ve delinin rivâyeti asla kabul edilmez.), **takva sahibi olmak.** Genel olarak fâsıkın (günahkârın) getirdiği haberin araştırılması, zaten âyeti kerime ile emredilmiştir.⁴¹ Bu haber, peygamberimizle ilgili ise, bunun çok daha titizlikle araştırılması özel önem arz etmektedir. **Murûet** (insanî, örfî meziyet ve geleneklere sahip ve saygılı yaşamak). Kişileri alay ve eğlenceye almak gibi basit davranışlar itimada layık değildir.⁴²

2. **Zabt.** Râvînin duyduğunu, duyduğu gibi aynen muhafaza edebilmesi. Bunun için râvînin; uyanık olması, ezberlediğini ve kitabını iyi korumuş olması, manayı bozacak unsurları bilmesi gerekir. **Gafil ve dalgın olandan hadis alınmaz.**⁴³

g) **Sika, Cerh ve Ta'dil:**

Râvîde **adalet** ve **zabt** sıfatları birleşince ona "sika" denir ve onun rivayet ettiği hadisi şerifle amel etmek gerekli hale gelir.

"Sika" hadis ilminde **adalet** ve **zabt** sıfatlarına sahip, itimat edilen, güvenilen râvî demektir.⁴⁴ Râvîleri **adalet** ve **zabt** yönünden tetkik edip değerlendiren pek gelişmiş bir bilim dalı vardır: **Cerh ve Ta'dil ilmi.** **Ahmet Naim, Tecrîdi Sarîh Tercemesi**'nde sadece bu konuya 48 sayfa ayırmış.⁴⁵

Cerh, tabir caizse, onu masaya yatırmak, ameliyat etmek; **adalet** ve **zabt** sıfatını iptal ve ihlal edici bir kusur sebebiyle râvîyi tenkit ile rivayetlerini iyice tetkik etmek.⁴⁶ **Fısk** (günah işleme, kötü yollara sapma)⁴⁷ ve **sefeh**, (görüş ve düşüncede heva ve hevese uymak, akıl ile değil nefis ile hareket etmek; sefih, akli ve dini eksik olan)⁴⁸, bir râvînin adaletini yok eden hallerdir. Çünkü **fâsık ve sefih olanlar, âdil olamazlar. Âdil olmayan da cerhe müstahaktır.**⁴⁹ **Ta'dil** ise, tezkiye etmek, âdil ve zâbit olduğuna hükmederek rivayetlerinin sıhhatini ortaya koymaktır.⁵⁰

h) **Râvî sayısı ve şuyu' derecesine göre hadisi şerif:**

1. **Mütevâtir Hadis:** "Yalan üzerine birleşmeleri aklen ve âdeten mümkün olmayan kalabalık bir topluluğun (râvîlerin), her nesilde kendileri gibi bir topluluktan alıp naklettikleri işitme ve görmeye dayanan hadisi şerife" denir. Bu nitelikleriyle mütevâtir hadisler, kesin bilgi ifade ederler.⁵¹ Bu tariften de anlaşılacağı üzere **mütevâtir** hadisi şerifin iki temel şartı vardır:

I. Râvîlerin başından sonuna kadar yalan üzere birleşmeleri aklen ve âdeten mümkün olmayan bir topluluk olması.

II. Verilen haberin, aklen bilinen (ma'kûlât) cinsten değil, görme ya da işitmeye dayalı (mahsûs) haberler cinsinden olması.

Mütevâtir hadisin hükmü: Zaruri olarak kesin bilgi ifade eder; bunu inkâr eden, küfre gider. Zira bu inkâr, Resul'ü inkâr ve küfür sayılır.⁵² Kesin olarak sahih oldukları için yakîn (kat'î-kesinlik) ifade ettiklerinden, râvîlerini incelemeye gerek duyulmaksızın, onunla amel etmek vacip olur.⁵³

2. **Âhâd Hadis:** **Âhâd**, her ne kadar "bir kişi" anlamına geliyorsa da, hadis usûlüne göre "mütevâtir hadis şartlarını taşımayan, râvî sayısı açısından mütevâtirin şartlarına ulaşmamış hadistir." **Sahih, hasen** ve **zayıf** kısımları olup hükümleri ayırdır.⁵⁴

3. **Meşhur Hadis:** Mütevatirin şartlarını taşımayan topluluğun naklettiği ve her nesilde râvisi ikiden aşağı olmayan hadistir. Başlangıçta iki kişi tarafından rivayet edilmişken daha sonra tevatür derecesine ulaşanlara da **meşhur hadis** tabiri kullanılır. Tevatür derecesine ulaşamayan hadislerin râvîleri tetkike (incelemeye) tabidir. Tetkik sonuçlarına göre **sahih, hasen** veya **zayıf** sayılır.⁵⁵ Hadis ilmindeki “tevatür” kelimesini başka yerde kullanılan “söylenti” ile karıştırmamak lazım! Burada “yalanla asla ilgisi olmayan” yani **mütevâtir hadis** demektir. Terimleri ve kavramları doğru anlayıp yerinde kullanmak çok önemlidir.

i) Sıhhat ve hüküm yönünden hadis:

1. **Sahih hadis:** Adalet ve zabt sahibi râvîlerin muttasıl (kesintisiz) senetle rivayet ettikleri şazz (umumi kaideye uymayan)⁵⁶ ve muallel (sebep, eksik, sakat, kusurlu)⁵⁷ olmayan hadistir. Sahih diyebilmek için: 1. **Senedinin kesintisiz olması**, 2. **Râvîlerinin tamamının âdil ve zâbit olması**, 3. **Sika** (adalet ve zabt sahibi, itimat edilen, güvenilen)⁵⁸ **bir râvînin kendisi gibi sika râvîlere muhalif olarak naklettiği (şazz) bir hadis olmaması**, 4. **Hadisin illetten uzak olması**, “muallel” olmaması⁵⁹ gerekir. **Fukaha ve usûlcüler, sahih hadisin huccet (delil) ve gereğince amel etmenin vacip olduğu görüşündedirler.**⁶⁰

Sahih hadislerin dereceleri:

a) **Buhârî** ve **Müslim**'in ortaklaşa kitaplarına aldıkları hadisi şerifler. Bunlara “**muttefekun aleyh**” (üzerinde ittifak edilen) denir. b) **Buhârî**'nin yalnız başına rivayet ettiği hadisler. c) **Müslim**'in yalnız başına rivayet ettiği hadisler. d) Kitaplarına almasalar da, **Buhârî** ve **Müslim**'in şartlarına uygun olanlar. e) Yalnız **Buhârî**'nin şartlarına uygun olanlar. f) Yalnız **Müslim**'in şartlarına uygun olanlar. g) **Buhârî** ve **Müslim**'in dışındaki hadis mütehasıslarının “**sahih**” dedikleri hadisi şerifler.⁶¹

2. **Hasen Hadis:** Zabtı biraz gevşek olan râvîlerin kesintisiz senetle rivayet ettikleri şazz (umumi kaideye uymayan) ve muallel (illetli, eksik, sakat, kusurlu) **olmayan hadistir.** Sahih hadisten farkı, **zabt** niteliğinin mükemmel olmamasıdır.⁶²

Hasen hadisin hükmü: Delil kabul edilmesi ve kendisiyle amel edilmesi makbuldür.⁶³

3. **Zayıf Hadis:** **Sahih** ve **Hasen** hadis şartlarını taşımayan hadistir. **Mevzû** (uydurma) hadislerle karıştırılmamalıdır. Hadiste zayıflık iki sebepten olur: Biri, senette kopukluk bulunması; diğeri râvîde cerhi gerektiren bir halin olması. 15 kadar çeşidi vardır.⁶⁴

Zayıf Hadisle amel edilebilir mi? Hadis âlimi **Nevevî**, “**hadis uleması, fakihler ve başkalarının; faziletler, terğîb** (teşvik, isteklendirme)⁶⁵ **ve terhîb** (korkutma, günahlardan uzak tutma)⁶⁶ **gibi konularda zayıf hadisle amel etmek müstehaptır; ancak, helal-haram, alış-veriş, nikâhtalak vb. ahkâmda sahih ve hasen hadisle amel olunur.**” görüşünde olduklarını belirtmektedir. **İbnu'l-Hümmam** ve **Sehâvî** de (şartlarına göre) aynı görüştedirler.⁶⁷ **Ahmed bin Hanbel** ve **Ebû Dâvûd es-Sicistânî**'ye göre ise, “**başka hadis bulunmadığı takdirde, ahkâma ait meselelerde de zayıf hadis ile amel edilir.**”⁶⁸

4. **Mevzû Hadis:** Peygamberimize iftira ile ona isnat edilen sözlere denir. Yani peygamberimiz adına uydurulmuş yalan sözlerdir ve aslında hadisi şerif değillerdir. Daha ziyade Hz. **Osman**'ın (ra) şehit edilmesiyle birlikte ve Hz. **Ali** (ra)'den sonra çıkan siyasi ihtilaflar ve nâhoş olaylar nedeniyle bazı kişiler tarafından bu tür sözler uydurulmaya çalışılmıştır.⁶⁹ Ancak isnat ve metinlere vâkıf olan muhaddisler, (yukarıda kısmen açıklanan) vazettikleri kaidelerle, **mevzû** olanları, **sahih** olanlardan ayıklamışlardır. Esasen peygamberimizden sonra uydurulanları, senet yönünden peygamberimize ulaşması mümkün olmadığı için, ayıklamak zaten çok kolaydır. Bununla beraber bizzat hadis uyduranların itirafı, ihbar, araştırmalar, lafız veya manada bozukluk, râvîde ve hadiste bulunan karineler; Kur'an-ı Kerim ve sahih hadisi şeriflere; akla, his, müşahede ve tarihi olaylara aykırı olması gibi hususlar, bunların ayıklanmasına yardımcı olmuştur.⁷⁰ Bu konuda çok sayıda eser yazılmıştır.⁷¹ Gerçek hadis uzmanları, sahtelerini sahihleriyle mukayese ederek, sahtelerinin sırtıttığını anlamakta güçlük çekmezler!

Hız. Peygamber'in sünnetinin tespitinde hadisçilerin kılı kırk yararcasına ne kadar ince eleyp sık dokudukları, yukarıdaki tariflerden, açıklamalardan ve sünnetle ilgili ilim dallarına ait eserlerin incelenmesinden anlaşılmaktadır. 1400 küsur yıllık mükteşebat içinde yüzlerce hadis kitabı ve şerhleri yazılarak hadisi şerifler en ince noktasına kadar incelenmiş ve değerlendirilmiştir

Hangi hadisi şerif sorulursa, bu zengin hadis hazinesinden yararlanıp doğru bilgiye ulaşmak mümkündür.

SONUÇ: Sevgili peygamberimizin sahih sünneti, İslâm hukukunun Kur'an-ı Kerim'den sonra gelen ikinci hüküm kaynağıdır ve Kur'an-ı Kerim gibi sahih sünnete de uyulması Kur'an-ı Kerim'in ve Allah Teâlâ'nın emridir.

“Kur'an'dan başka bir hüküm kaynağına, peygambere ve sünnetine gerek yoktur.” iddiası, en başta Kur'an-ı Kerim'e aykırıdır. Evet, Kur'an-ı Kerim, her şeyi açıklayıcıdır. Bunun içinde sünnet ve hadisi şerifler de vardır (bir önceki bölümde delilleriyle izah edildi). Çünkü ikisi de vahye dayanır. Bu sebeple ona iman, itaat ve uymak emredilmiştir. Ayrıca kitabın açıkladığı hususlardan birisi de, sünnetin bağlayıcı şer'i bir delil olduğudur. Kur'an-ı Kerim'in bu beyanını görmezlikten gelerek öne sürülen bu görüşün tutarlılığından ve geçerliliğinden söz edilemez; **“Hz. Peygamber'in din adına hüküm koyma yetkisi yoktur.”** denilemez. Bu, en başta Kur'an-ı Kerim'e ters düşer.⁷²

Özellikle **Necm** sûresindeki **“O, (kesinlikle kendi) hevâsından (nefis arzusu ile) konuşmaz. Onun (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir.”**⁷³ âyeti kerimeleri, sünnet ve hadisi şeriflerin kaynağının vahiy olduğunu gösterir.

İslâm dünyasındaki yaygın görüşe ve ehli-sünnete göre sünnetin kaynağı vahiydir; sünnet, Allah'ın (cc) Resûlullah'a indirdiği vahyin ürünüdür. İfade aynen şöyledir: **“Cebrail (as), peygamberimize Kur'an-ı Kerim'i getirdiği gibi sünneti de getirmiştir ve ona kitabı öğrettiği gibi sünneti de öğretmiştir.”**⁷⁴

Sonuç olarak; **Necm** sûresindeki **bu iki âyeti kerimeye göre, Kur'an-ı Kerim ve sünnet, ikisi de, Hz. Allah (cc) tarafından gönderilen vahiydir.**⁷⁵

Sünnette vahiy kaynaklı bilgilerin var olduğu; zira sünnetin, bir beşer olarak Hz. Peygamber'in bilemeyeceği, ya da kendi başına dilediği gibi hareket edemeyeceği konuları ihtiva ettiği belirtilmiştir. Bilhassa ibadetler böyledir.⁷⁶ Mucizeleri de. Bir bakıma Kur'an-ı Kerim dışında onu tamamlayıcı bir kaynak veya ikinci müstakil bir kaynak olan sünneti, muhtevası Kur'an-ı Kerim'le bütünlük içerisinde değerlendirilen, vahiy kavramıyla irtibatlı Hz. Peygamber'e vahiy yolu ile iletilen mesaj ve uygulamalar⁷⁷ şeklinde değerlendirmek de mümkündür.

Buna göre Hz. Peygamber'in din olarak icra ettiği sünnet, vahiy mahsulüdür ve delildir.⁷⁸

(Sünnetin/hadisi şeriflerin Tespit, Tedvîn ve Tasnifi gelecek sayıda)

- 1- Cemâleddin el-Kâsimî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 59.
- 2- Cemâleddin el-Kâsimî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 59.
- 3- Buharî, İlim, 38, Cenâiz, 33, Enbiya, 50, Edeb, 109; Müslim, Zühd, 72; Ebû Dâvûd, İlim, 4; Tirmizî, Fiten, 70, İlim, 8, 13, Tefsir, 1, Menâkıb, 19; İbni Mâce, Mukaddime, 4; Dârimî, Mukaddime 25, 46; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 47, 83, 122, 150, 159, 171; Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 103; Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 17-18.
- 4- Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 18, 24-30
- 5- Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 18.
- 6- Haşr sûresi /59, âyet: 7.
- 7- Âli İmrân sûresi /3, âyet: 31.
- 8- Âli İmrân sûresi /3, âyet: 32.
- 9- Nisâ sûresi /4, âyet: 59.
- 10- Nisâ sûresi /4, âyet: 80.
- 11- Nûr sûresi /24, âyet: 54.
- 12- Mü'minûn sûresi /23, âyet: 73; âyeti kerimeler için bkz. Şevkânî, İrşâdü'l-Fuhûl ila tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl, Riyâd 1421-2000, c: 1, s: 188-189, 203-212.
- 13- Nisâ sûresi /4, âyet: 64-65; Nûr sûresi /24, âyet: 63; Şûra sûresi /42, âyet: 52.
- 14- Bkz. Tekin, İlyas, Türkay Dergi, Peygamberin Dindeki Yeri -II-, Ocak 2024, sayı: 77, s: 65-67.
- 15- Ahzab sûresi / 33, âyet: 21.
- 16- Şevkânî, İrşâdü'l-Fuhûl ila tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl, Riyâd 1421-2000, c: 1, s: 185; Serahsî, Usûlü Serahsî, s: 113-114; Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 15.
- 17- Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkati'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 385; Şevkânî, İrşâdü'l-Fuhûl ila tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl, Riyâd 1421-2000, c: 1, s: 186; Serahsî, Usûlü Serahsî, s: 113-114; Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 8.
- 18- İbni Mâce, Mukaddime, 7.
- 19- Muvatta, Kader, 3; Hâkim, el-Müstedrek, I, 93.
- 20- Şevkânî, İrşâdü'l-Fuhûl ila tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl, Riyâd 1421-2000, c: 1, s: 192; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1980, s: 42.
- 21- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 8.

22- Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 15.

23- Bkz. Sâmî, Şemsettin, Kamûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 56.

24- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 13; Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 389; Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 15; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 34-38; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1980, s:80-87.

25- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 30-48; Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 389; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 38-43; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1980, s:87-90.

26- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 30-48; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 43.

27- Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 14.

28- Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 19.

29- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 86, Muhtelifü'l-Hadîs İlmî, İstanbul 1982, s: 62-68.

30- Bkz. Mehmet Zihni, Nimeti İslâm, s: 23; İbni Âbidin, Reddül-muhtar aled-dürri'l-dürri'l-muhtar, c: 1, s: 70; Şevkânî, İrşâdü'l-Fuhûl ila tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl, Riyâd 1421-2000, c: 1, s: 198-202; Serahsî, Usûlü Serahsî, s: 114-115; Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 5, s: 242-243.

31- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 5-6; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalîhi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 77; Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 14.

32- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 5; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalîhi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 77; Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 14.

33- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 6; Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 14.

34- Âli İmrân sûresi /3, âyet: 172-173; Enfâl sûresi /8, âyet: 74; Tevbe sûresi /9, âyet: 100; Fetih sûresi /48, âyet: 18; Haşr sûresi /59, âyet: 8-9; Beyyine sûresi /98, âyet: 7-8.

35- Buhârî, Fedâilü Ashabi'n-Nebî, 1, Şehâdât, 9, Rikak, 7; Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 210-215; Tirmizî, Fiten, 45, Şehâdât, 4, Menâkıb, 56; İbni Mâce, Ahkâm, 27, Ahmed bin Hanbel, I, 378, 417, 434, II, 228, IV, 267; Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, s: 24-25; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 80.

36- Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 14-15.

37- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 29.

38- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 47-54.

39- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 47, 77.

40- Bkz. Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 399-449; Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 6-7; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 54-59; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 61-71.

41- Hucûrât sûresi /49, âyet: 6.

42- Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 393-396; Pezdevî, Fahu'l-İslâm, Usûlü Pezdevî (Kenzu'l-vusûl ila ma'rifeti'l-usûl, s: 162-165; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 77-78; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 44-45.

43- Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 393-396; Pezdevî, Fahu'l-İslâm, Usûlü Pezdevî (Kenzu'l-vusûl ila ma'rifeti'l-usûl, s: 162-165; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 44, 46; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 78-79.

44- Sâmî, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 1200.

45- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 350-398.

46- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 90; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 47-50.

47- Sâmî, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 377.

48- Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 1, s: 234.

49- Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 50-56.

50- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 79, 90.

51- Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 389; Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 102-105; Pezdevî, Fahu'l-İslâm, Usûlü Pezdevî (Kenzu'l-vusûl ila ma'rifeti'l-usûl, s: 150; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalîhi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 146-147; Gazalî, Muhammed, el-Mustesfâ min ilmi'l-usûl, 120; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 106; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 87-88.

52- Bkz. Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 102; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 106-108.

53- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 104; Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 390; Pezdevî, Fahu'l-İslâm, Usûlü Pezdevî (Kenzu'l-vusûl ila ma'rifeti'l-usûl, s: 150; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalîhi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s:

146-147; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 107; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 87.

54- Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 391; Pezdevî, Fahru'l-İslâm, Usûlu Pezdevî (Kenzu'l-vusûl ila ma'rifeti'l-usûl, s: 151-158; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 147-150; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 109-110, 121.

55- Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 391; Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 106-107; Pezdevî, Fahru'l-İslâm, Usûlü Pezdevî (Kenzu'l-vusûl ila ma'rifeti'l-usûl, s: 152; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 110-114.

56- Bkz. Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 120-122, 141, 200-215; Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 3-5; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 89-94; Sâmi, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 1256.

57- Bkz. Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 176-189; Sâmi, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 894.

58- Sâmi, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 1200.

59- Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 3-4, 6; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 79-82; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 122.

60- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 125.

61- Bkz. Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 234-241; Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 4; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 82; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 125-126; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 93-94.

62- Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 79-82, 102-106; Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime 240-250; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 94; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s:127-131.

63- Bkz. Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 242-250; Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 4; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 106- 107; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 130)

64- Bkz. Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 270-271, 338-339; Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 4; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 79-82, 108-129; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 131-145; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 98.

65- Sâmi, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 1351.

66- Sâmi, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 1351.

67- Bkz. Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 340-349; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 146-147; Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 29-42.

68- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, Ankara 1980, c: 1, s: Mukaddime, 343; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 108-129; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 147; Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 93-129, 129-138.

69- Bkz. Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 150-155.

70- Bkz. Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadisi, Kahire 1380-1961, s: 164-172.

71- Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 138-168; eselerden bazıları: el-Makdisî, Tezkirâtu'l-mevzû'ât; İbnu'l-Cevzî, el-Mevzû'ât; Mavsilî, el-Muğnî ani'l-hıfzı ve'l-kitâb; es-Sâğânî, Risâle fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a, ed-Durru'l- Multakat; Fîrûzâbâdî, Hâtimetu Sifri's-sa'âde; Suyûtî, el- Leâli'l-mesnû'a', Zeylu'l-Leâli'l-mesnû'a', et-Ta'akkubât; Şevkânî, el-Fevâidu'l- mecmû'a vb.

72- Kaadî, Molla Husrev, Mir'ârtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, İstanbul 2021, c: 2, s: 386; Şevkânî, İrşâdü'l-Fuhûl ila tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl, Riyâd 1421-2000, c: 1, s: 187, 192; Gazalî, Muhammed, el-Mustesfâ min ilmi'l-usûl, 120; Bkz. Tekin, İlyas, Peygamberin Dindeki Yeri -III-, Şubat 2024, sayı: 78, s: 25-34.

73- Necm sûresi /53, âyet: 3-4.

74- Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 58-59.

75- Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 59.

76- Bkz. Agitoğlu, Nurullah, Dergipark, Hicri VIII. Asır Hanefî Usûlcülerinin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı.

77- Bkz. Hikmetullah Ertaş, Sünnet Vahiy midir? Asos Journal: The Journal of Academic Social Science, 2017, cilt: V, sayı: 42, s. 227-243, 241; Dergipark, Hicri VIII. Asır Hanefî Usûlcülerinin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı, s: 16

78- Bkz. Dergipark, Hicri VIII. Asır Hanefî Usûlcülerinin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı; Diyanet ilmî dergi, c: 57, sayı: 4 Ekim-Kasım-Aralık 2021; Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri, Komisyon, Ankara, DİB Yayınları, 2006, c: 5, s: 158-159; Erdoğan, Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet, 69; İslâm hukukunda sünnetin delil değeri, Dr. Dursun Aygün, Diyanet ilmi dergi, c: 35, sayı: 2 Nisan-Mayıs-Haziran 1999.